

Funded by
the European Union

*Konsultimi dhe dialogu pjesëmarrës me OSHC-të
dhe palët e interesuara drejt forcimit të pozicionit
të fermerëve në zinxhirin e vlerës*

RAPORTI KOMBËTAR KOSOVË

Tabela e përmbajtjes

I. Përmbledhje ekzekutive

II. Hyrje.

III. Metodologjia

IV. Rezultatet dhe diskutimi

V. Punëtoritë Konsultuese dhe Përfundimi

VI. Referencat

I. Përmbledhje ekzekutive

Si pjesë e projektit *Nga Ferma në Tryezë për Ballkanin Perëndimor të Gjellbër – E Ardhmja Jonë e Përbashkët Evropiane*, ky raport synon të identifikojë sfidat, nevojat dhe prioritetet kryesore të fermerëve, me qëllim informimin e hartimit të politikave dhe forcimin e pozicionit të prodhuesve bujqësorë brenda zinxhirëve të vlerës së perimeve dhe produkteve të qumështit.

Një fokus kyç i është kushtuar përmirësimit të qëndrueshmërisë ekonomike të fermerëve, duke promovuar njëkohësisht praktika më të drejta tregtare. Themeli strategjik është në përputhje me Politikën e Përbashkët Bujqësore (PPB) të BE-së, veçanërisht objektivin për të balancuar pushtetin midis fermerëve dhe aktorëve të tjerë në zinxhirët e furnizimit agro-ushqimor. Gjetjet e këtij raporti synojnë të mbështesin vendimmarrësit në përmirësimin e sektorit bujqësor të Kosovës.

Një metodologji konsultative cilësore u aplikua përmes pesë punëtorive të zhvilluara nga nëntori 2024 deri në mars 2025, duke përfshirë 76 pjesëmarrës. Diskutimet dhe analiza SWOT u përqendruan në zinxhirët e vlerave të produkteve të qumështit dhe mjedres. Pikat e forta të identifikuar përfshijnë tokën pjellore të Kosovës, klimën e favorshme dhe traditat e vendosura bujqësore. Megjithatë, madhësitë e vogla të fermave, infrastruktura e vjetëruar, kostot e larta të prodhimit dhe qasja e kufizuar në treg mbeten sfida kryesore. Mundësitë qëndrojnë në markën, produktet me vlerë të shtuar dhe potencialin e eksportit, ndërsa kërcënimet përfshijnë ndryshimet klimatike, paqëndrueshmërinë e tregut dhe mungesat e fuqisë punëtore.

Për t'iu përgjigjur këtyre sfidave dhe për të shfrytëzuar mundësitë, rekomandimet përfshijnë modernizimin e infrastrukturës, përmirësimin e aksesit në treg, zbatimin e strategjive për uljen e kostove, rritjen e bashkëpunimit të fermerëve dhe promovimin e inovacioneve organike dhe dixhitale.

Qasja metodologjike përfshin zbatimin e një procesi cilësor konsultativ dhe dialog me palët e interesuara. Në këtë kontekst, u mbajtën 5 punëtori konsultimi me një total prej 76 pjesëmarrësish gjatë nëntorit 2024 dhe marsit 2025. Punëtoritë e konsultimit u udhëhoqën nga një listë e gjerë pyetjesh kryesore dhe shtesë të përgatitura paraprakisht konceptualisht për diskutim dhe përgatitjen e një analize SWOT. Pjesëmarrësit diskutuan strategji për përmirësimin e praktikave të tyre, shtimin e vlerës së produkteve, negocimin e kushteve më të mira dhe aksesin më efektiv në tregje. Theks i veçantë iu dha për rrush/zinxhirët e vlerave të verës dhe mjaltit.

Bazuar në diskutimet dhe rekomandimet, me theks të veçantë në sektorët e perimeve dhe qumështit, kanë dalë në pah disa njohuri kyçe.

Pikat e forta brenda këtyre sektorëve përfshijnë disponueshmërinë e tokës pjellore bujqësore, një shumëllojshmëri kushtesh të favorshme klimatike dhe tokësore, si dhe një traditë të gjatë në bujqësi dhe prodhim bujqësor. Këta faktorë ofrojnë një bazë të fortë për prodhimin primar dhe ofrojnë potencial për zhvillim të mëtejshëm, veçanërisht në rajonet me kultivim intensiv të perimeve dhe bujqësi qumështi.

Megjithatë, disa dobësi vazhdojnë të ekzistojnë, duke penguar konkurrueshmërinë dhe shkallëzueshmërinë e sektorëve. Këto përfshijnë madhësi të vogla dhe të fragmentuara të fermave, infrastrukturë të vjetëruar prodhimi dhe magazinimi, aplikim të kufizuar të teknologjive moderne bujqësore dhe kosto të larta të inputeve dhe prodhimit. Për më tepër, shërbimet e pamjaftueshme të zgjerimit dhe qasja e kufizuar në financa kufizojnë më tej produktivitetin dhe efikasitetin. Integrimi i kufizuar në tregjet formale dhe lidhjet e dobëta midis prodhuesve, përpunuesve dhe shitësve me pakicë mbeten pengesa kryesore për rritjen e sektorit.

Nga ana tjetër, ekzistojnë mundësi premtuese që mund të shfrytëzohen për të forcuar këta sektorë. Këto përfshijnë kërkesën në rritje të konsumatorëve për produkte bujqësore të freskëta, lokale dhe organike, veçanërisht në mesin e popullatave urbane. Ekziston gjithashtu potencial në rritje për zhvillimin e produkteve me vlerë të shtuar, përmirësimin e kapaciteteve të përpunimit dhe krijimin e markave rajonale që theksojnë cilësinë, gjurmueshmërinë dhe origjinën. Diversifikimi i aktiviteteve bujqësore, miratimi i praktikave të qëndrueshme bujqësore dhe rritja e pjesëmarrjes në tregjet lokale dhe të eksportit mund të rrisin më tej fitimet ekonomike.

Megjithatë, të dy sektorët përballen me kërcënime të konsiderueshme. Ndryshimi i klimës përbën një rrezik të drejtpërdrejtë për prodhimin e të korrave dhe bagëtive përmes modeleve të paparashikueshme të motit, rritjes së frekuencës së ngjarjeve ekstreme dhe stresit të ujit. Përveç kësaj, konkurrenca në rritje nga produktet e importuara minon pozicionin e prodhuesve vendas, veçanërisht kur mallrat e huaja kanë çmime më të ulëta për shkak të subvencioneve ose ekonomive të shkallëzimit. Emigrimi i fuqisë punëtore rurale, mungesat e vazhdueshme të fuqisë punëtore dhe popullsia bujqësore në plakje kërcënojnë gjithashtu qëndrueshmërinë afatgjatë të aktiviteteve bujqësore në Kosovë.

Për t'iu përgjigjur këtyre sfidave dhe për të zhbllokuar potencialin e sektorëve të perimeve dhe qumështit, nevojiten përpjekje të koordinuara midis politikëbërësve, prodhuesve, partnerëve të zhvillimit dhe sektorit privat, duke u përqendruar në modernizim, ndërtim kapacitetesh dhe zhvillim të tregut.

Për t'iu përgjigjur këtyre sfidave dhe për të shfrytëzuar mundësitë, nevojiten një sërë ndërhyrjesh, të tilla si: modernizimi i infrastrukturës, eksplorimi i strategjive për të ulur kostot e prodhimit, përmirësimi i aksesit në treg përmes kanaleve vendase dhe ndërkombëtare dhe zbatimi i masave të përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike. Për të përfituar nga pikat e forta dhe mundësitë, drejtimet e mundshme përfshijnë promovimin e prodhimit vendas, zhvillimin e produkteve me vlerë të shtuar dhe diversifikimin e burimeve të të ardhurave, përmirësimin e standardeve të cilësisë, forcimin e proceseve të shoqatave të prodhuesve dhe zbatimin e dixhitalizimit dhe inovacionit për efikasitet dhe qëndrueshmëri të përmirësuar.

II. Hyrje

Bujqësia është një sektor i rëndësishëm në ekonominë e Kosovës, duke kontribuar afërsisht 10% në PBB-në e saj dhe duke punësuar rreth 30% të popullsisë. Sektori dominohet nga bujqësia e fermerëve të vegjël, me mbi 80% të fermave që mbulojnë më pak se 5 hektarë. Produktet kryesore bujqësore përfshijnë produktet e qumështit, frutat (veçanërisht mjedrat), perimet dhe drithërat.

Tregtia agro-ushqimore e Kosovës karakterizohet nga një varësi e lartë nga importet, veçanërisht nga produktet ushqimore të përpunuara. Në vitin 2023, eksportet bujqësore u vlerësuan në 120 milionë euro, ndërsa importet tejkaluan 500 milionë euro, duke rezultuar në një deficit të konsiderueshëm tregtar. Kjo nxjerr në pah nevojën për rritje të prodhimit vendas, përmirësim të aftësive të përpunimit dhe potencial të shtuar të eksportit.

Bazuar në konfigurimin gjeografik dhe kushtet klimatike, Kosova ka kushte dhe potencial për zhvillimin e bujqësisë, duke marrë parasysh se gati gjysma e territorit ose 420,482 ha klasifikohet si tokë bujqësore e shfrytëzuar. Në vitin 2022, bujqësia së bashku me pylltarinë kontribuan me 7.4% në vlerën totale të Produktit të Brendshëm Bruto dhe gati 23% në punësimin total. Vlera e Produktit të Brendshëm Bruto me çmime aktuale ishte 8,936 milionë €, me PBB për frymë në shumën prej 4,486 €. Shkalla e papunësisë në nivel vendi ishte 20.7%. Sipërfaqja totale e shfrytëzuar e tokës bujqësore ishte 420,482 ha, dhe paraqitet me këtë strukturë kategorizimi në përqindje si më poshtë: Livadhe dhe kullota (përfshirë tokën e përbashkët) me një pjesëmarrje prej 52%, Tokë e punueshme-ara 45%, Perime (në fushë të hapur dhe serë si kulturë e parë), kopshte dhe fidanishte 2%, Plantacione frutash 2% dhe Plantacione vreshtash 1%. Sipas Anketës së fundit të Ekonomisë Bujqësore 2022, ka pasur një rritje të sipërfaqes së tokës bujqësore të përdorur vetëm me 0.04% krahasuar me vitin 2021. Rritja më e madhe është në sipërfaqet me perime në serra për 3.74%, fidanishte për 7.14%, plantacione pemësh 2.3% dhe vreshta me 0.03% si dhe perime në fushë të hapur 1.10%.

Lidhur me ndërmarrjet e agrobiznesit në Kosovë, në vitin 2022 u regjistruan gjithsej 3,164 ndërmarrje aktive, të cilat punësuan 17,178 persona dhe gjeneruan një xhiro totale prej 888.7 milionë eurosh.

Pavarësisht rëndësisë së tij, sektori i bujqësisë përballet me sfida të shumta, duke përfshirë rënien e punësimit, një fuqi punëtore në plakje, strukturat e fragmentuara të tokës dhe një deficit tregtar të vazhdueshëm. Këto çështje, të përkeqësuara nga modernizimi i kufizuar dhe infrastruktura e vjetëruar, pengojnë aftësinë e Kosovës për të përfutur plotësisht nga potenciali i saj bujqësor. Ky raport ofron një analizë të thelluar të gjendjes aktuale të bujqësisë në Kosovë, duke u përqendruar në trendet e punësimit, sfidat demografike, strukturën e fermave dhe bilancin tregtar agro-ushqimor. Bujqësia historikisht ka qenë një punëdhënëse e madh në Kosovë, veçanërisht për komunitetet rurale. Megjithatë, sektori ka përjetuar një rënie të ndjeshme të punësimit gjatë dekadës së fundit.

Sipas Agjencisë së Statistikave të Kosovës (ASK), numri i punëtorëve bujqësorë ka rënë nga afërsisht 80,000 në vitin 2014 në rreth 40,000 në vitin 2023, me pjesën e sektorit në punësimin total që bie nga 15% në 7% (ASK, 2023). Kjo rënie nuk është kryesisht për shkak të rritjes së produktivitetit ose mekanizimit, por përkundrazi për shkak të faktorëve socioekonomikë, siç janë migrimi në industri me paga më të larta, urbanizimi i shpejtë dhe shpopullimi rural. Shumë banorë ruralë, veçanërisht punëtorët e rinj, po lëvizin në qendra urbane ose po kërkojnë mundësi jashtë vendit në sektorë si ndërtimi, shërbimet ose prodhimi, të cilët ofrojnë paga dhe kushte pune më të mira. Mungesa e investimeve në praktikat moderne bujqësore dhe qasja e kufizuar në trajnim përkeqësojnë më tej sfidat e punës së sektorit (Instituti i Kërkimeve Bujqësore i Kosovës [KIAR], 2024).

Një nga problemet më urgjente me të cilat përballlet sektori bujqësor i Kosovës është plakja e fuqisë punëtore. Të dhënat nga ASK tregojnë se vetëm 5% e pronarëve bujqësorë janë nën 35 vjeç, ndërsa 60% janë mbi 55 vjeç (ASK, 2018). Regjistri i fermave tregon më tej se pronarët e rinj të fermave (deri në 40 vjeç) përbëjnë vetëm 12% të pronave bujqësore të regjistruara (Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural [MBPZHR], 2022).

Ky çekuilibër demografik nxjerr në pah një sfidë kritike: sektori po përpiket të tërheqë brezat e rinj. Pagat e ulëta, qasja e kufizuar në teknologjinë moderne dhe cilësia e ulët e perceptuar e jetës në zonat rurale e bëjnë bujqësinë më pak tërheqëse krahasuar me rrugët e tjera të karrierës. Përveç kësaj, mungesa e programeve arsimore të përshtatura për teknikat moderne bujqësore dhe mbështetja e pamjaftueshme për fermerët e rinj, siç është qasja në kredi ose tokë, i pengojnë më tej të rinjtë të hyjnë në sektor. Nëse ky trend vazhdon, Kosova rrezikon një mungesë të rëndë të fermerëve të kualifikuar në dekadat e ardhshme, duke kërcënuar qëndrueshmërinë afatgjatë të sektorit të saj bujqësor (KIAR, 2024).

Struktura e sektorit bujqësor të Kosovës dominohet nga fermat e vogla dhe të fragmentuara familjare, të cilat paraqesin sfida të konsiderueshme për produktivitetin dhe modernizimin. Sipas Anketës së fundit të Strukturës së Fermave, Kosova ka mbi 130,000 ferma, me madhësi mesatare të fermës prej afërsisht 1.4 hektarësh, shpesh të ndara në parcela të shumta të vogla (KAS, 2018). Këto ferma të vogla, zakonisht më pak se 1.5 hektarë, përbëjnë shumicën e operacioneve bujqësore. Në të kundërt, fermat e mëdha komerciale, ndërsa janë të pranishme, përfaqësojnë vetëm një pjesë të vogël të numrit të përgjithshëm të fermave. Mbi 60% e fermave gjenerojnë të ardhura vjetore nën 1,500 €, duke nënvizuar cenueshmërinë ekonomike të fermerëve të vegjël (KAS, 2018). Struktura e fragmentuar e tokës, e kombinuar me infrastrukturën e vjetëruar siç janë sistemet e ujitjes dhe objektet e magazinimit, kufizon ekonominë e shkallës, zvogëlon konkurrueshmërinë dhe pengon miratimin e teknikave moderne bujqësore. Për më tepër, qasja e kufizuar në kredi të përballueshme dhe pajisje moderne, si dhe shërbimet e pamjaftueshme të zgjerimit, kufizon aftësinë e fermerëve për të përmirësuar rendimentet dhe për të investuar në aktivitete me vlerë të shtuar si përpunimi ose paketimi (KIAR, 2024).

Sektori Bujqësor përballet me një deficit të vazhdueshëm tregtar, që pasqyron varësinë e tij nga importet për të përmbushur kërkesën e brendshme. Në vitin 2023, vlera e eksporteve agro-ushqimore arriti në 420.5 milionë euro, ndërsa importet u rritën në 780.9 milionë euro, duke rezultuar në një hendek të konsiderueshëm tregtar (KAS, 2023). Ky çekuilibër nxjerr në pah sfidat në arritjen e vetëmjaftueshmërisë në produktet bujqësore. Një çështje kyçe është natyra e tregtisë së Kosovës: vendi eksporton kryesisht produkte bujqësore me vlerë të ulët dhe të papërpunuara, të tilla si frutat dhe perimet e freskëta, ndërsa importon mallra të përpunuara me vlerë më të lartë si produktet e qumështit, produktet e mishit dhe ushqimet e paketuara (Komisioni Evropian, 2024). Ky model tregtar tregon një hendek të konsiderueshëm në shtimin e vlerës vendase dhe kapacitetin e përpunimit.

Faktorët që kontribuojnë në këtë deficit përfshijnë teknologjinë e vjetëruar, kostot e larta të prodhimit, qasjen e kufizuar në tregjet ndërkombëtare dhe mungesën e investimeve në industrinë e përpunimit të ushqimit. Përveç kësaj, fermerët e Kosovës përballen me sfida në përmbushjen e standardeve të cilësisë dhe sigurisë të kërkuara për eksport në tregje si Bashkimi Evropian, duke kufizuar më tej konkurrueshmërinë e tyre (KIAR, 2024).

Konteksti i BE-së dhe objektivi i "Pozicionit të fermerëve në zinxhirin e vlerës" i PPB-së

Politika e Përbashkët Bujqësore (PPB) e BE-së është një politikë e përbashkët për të gjitha vendet e BE-së, e menaxhuar dhe e financuar në nivel evropian nga buxheti i BE-së. PPB e BE-së është qendrore për Marrëveshjen e Gjelbër Evropiane dhe strategjitë e saj "Nga Ferma në Tavë" dhe Biodiversitetin. Sot, PPB mbështet një sektor bujqësor modern, të orientuar drejt tregut, që ofron ushqim të sigurt, të përballueshëm dhe me cilësi të lartë, të prodhuar në mënyrë të qëndrueshme dhe duke respektuar standardet e konsumatorit (mjedisore, mirëqenien e kafshëve, sigurinë ushqimore, etj.), si dhe mbështet investimet në ekonominë rurale më të gjerë. PPB është një politikë e përbashkët për të gjitha vendet e BE-së, e menaxhuar dhe e financuar në nivel evropian nga buxheti i BE-së.

Objektivi **"Pozicioni i fermerëve në zinxhirin e vlerës"** brenda Politikës së Përbashkët Bujqësore (PPB) të BE-së synon të adresojë çekuilibrin e pushtetit midis fermerëve dhe aktorëve të tjerë në zinxhirin e furnizimit agro-ushqimor. Ai përqendrohet në sigurimin që fermerët të marrin një pjesë të drejtë të çmimit përfundimtar të produkteve të tyre dhe të kenë më shumë fuqi negociuese në negociatat me përpunuesit, shitësit me pakicë dhe palët e tjera të interesuara. Ky objektivi synon të përmirësojë qëndrueshmërinë ekonomike të fermerëve dhe të promovojë praktika më të drejta tregtare brenda sektorit bujqësor. Në përgjithësi, pozicioni i fermerëve në zinxhirin e vlerës në PPB të BE-së është ndikuar nga ndryshimi i objektivave të politikave dhe dinamikës së tregut, duke çuar në një marrëdhënie komplekse dhe në zhvillim midis fermerëve dhe aktorëve të tjerë në sektorin bujqësor.

Bashkimi Evropian ka zbatuar një sërë masash për të përmirësuar pozicionin e fermerëve në faza të ndryshme të bujqësisë. Fermerët marrin subvencione për blerjen e inputeve si fara, plehra dhe pajisje, duke ndihmuar në uljen e kostove. Mbështetja financiare, duke përfshirë pagesat direkte dhe mbështetjen e të ardhurave, ofrohet për të përmirësuar teknikat e prodhimit dhe për të përmirësuar rendimentet. Përveç kësaj, fermerët ndihmohen me grante dhe kredi për përpunim dhe marketing, duke u lejuar atyre të modernizojnë objektet, të zhvillojnë strategji marketingu dhe të hyjnë në tregje të reja.

Financimi i zhvillimit të infrastrukturës përmirëson transportin, ruajtjen dhe shpërndarjen, duke i ndihmuar fermerët të arrijnë klientët në mënyrë më efektive dhe të zvogëlojnë humbjet pas korrijës. Programet e hulumtimit dhe inovacionit inkurajojnë miratimin e teknologjive të reja, duke siguruar që fermerët të mbeten konkurrues. BE-ja gjithashtu mbështet qëndrueshmërinë përmes granteve për praktikën e ruajtjes, bujqësinë organike dhe mbrojtjen e biodiversitetit. Së fundmi, programet e trajnimit dhe edukimit i ndihmojnë fermerët të përmirësojnë aftësitë teknike, menaxhimin e biznesit dhe të përshtaten me kushtet dhe rregulloret në ndryshim të tregut. Këto masa së bashku forcojnë pozicionin e fermerëve dhe promovojnë një sektor bujqësor më të qëndrueshëm dhe konkurrues.

Objektivat specifikë të studimit dhe lidhja e tyre me Objektivin 3 të Programit Kombëtar për Bujqësinë (PKB) janë si më poshtë:

Objektivi 1: Të vlerësohet situata aktuale e fermerëve në sektorët e qumështit dhe perimeve në Kosovë, duke analizuar kapacitetin e tyre të prodhimit, strukturën organizative dhe sfidat kryesore.

Objektivi 2: Të shqyrtohen faktorët që ndikojnë në fuqinë negociuese të fermerëve, me një fokus të veçantë në çmimet, standardet e cilësisë dhe organizimin në grup.

Objektivi 3: Të ofrojë një bazë për rekomandime strategjike bazuar në një analizë të realitetit aktual përmes një procesi konsultativ.

Struktura e Raportit

Ky raport fillon me një hyrje të përgjithshme në sektorin e bujqësisë në Kosovë, e ndjekur nga një përmbledhje e sektorëve të qumështit dhe perimeve. Seksioni i metodologjisë përshkruan procesin e përzgjedhjes së sektorit, mbledhjen e të dhënave dhe metodat e analizës. Më pas, paraqiten gjetjet dhe diskutimet kryesore, të ndjekura nga një analizë SWOT për secilin sektor nën shqyrtim. Raporti përfundon me përfundime dhe rekomandime kryesore për secilin zinxhir vlerash të analizuar.

Objektivi dhe fushëveprimi i detyrës

Në kuadër të projektit Akademia "Nga Ferma në Tryezë", **objektivi kryesor i kësaj detyre** synon të identifikojë sfidat me të cilat përballen palët e interesuara përkatëse në tranzicionin e gjelbër dhe faktorët kryesorë të suksesit që e përshpejtojnë këtë tranzicion. Ky proces ndihmon në identifikimin e nevojave dhe prioritetëve të fermerëve dhe palëve të interesuara përkatëse rurale. Gjetjet synojnë të ofrojnë një burim të vlefshëm për të informuar procesin e hartimit të politikave dhe për të ndikuar në zgjidhje drejt forcimit të pozicionit të fermerëve në zinxhirët e vlerës në Maqedoninë e Veriut.

Qasja metodologjike përfshin kryerjen e një procesi cilësor konsultimi dhe dialogu me palët e interesuara, i cili synonte të mblidhte kontribute nga fermerët e vegjël dhe shoqatat e tyre, si dhe palët e tjera të interesuara rurale. Ky proces zhvillohet paralelisht në secilin prej gjashtë vendeve të Ballkanit Perëndimor në kuadër të projektit Akademia "Nga Farm to Fork", prandaj rezultatet do të jenë një referencë e rëndësishme si në nivel kombëtar ashtu edhe në atë rajonal.

Ky studim ka disa **kufizime**. Puna në terren mori një mostër treguese dhe jo një mostër përfaqësuese të të anketuarve, prandaj duhet të pranohet një diferencë gabimi në të dhënat dhe opinionet e paraqitura në këtë raport. Prandaj, raporti përfshin gjithashtu, aty ku është e aplikueshme, referenca për burime dhe studime të tjera, me qëllim që të sigurohet validim dhe objektivitet më i lartë dhe të nxirren përfundime dhe rekomandime përkatëse.

III. Metodologjia

Fokusi në zinxhirin e vlerës

Për të përmirësuar pozicionin e fermerëve brenda zinxhirëve të vlerës në Kosovë, përmirësimi i aksesit në treg mbetet një përparësi kyçe. Fermerët duhet të kenë mundësi efikase dhe të drejta për të shitur produktet e tyre me çmime konkurruese. Arritja e kësaj kërkon mbështetje në fusha të tilla si përmirësimi i cilësisë dhe produktivitetit të produkteve, si dhe sigurimi i aksesit në shërbime financiare që mundësojnë investime në infrastrukturën dhe inovacionin bujqësor. Promovimi i marrëdhënieve të drejta, transparente dhe të barabarta midis fermerëve dhe aktorëve të tjerë në zinxhirin e vlerës është thelbësor për të siguruar përfitime të ndërsjella, rritje të besimit dhe qëndrueshmëri afatgjatë.

Në përputhje me kontekstin kombëtar dhe sfidat e Kosovës, Rrjeti i Organizatave për Zhvillim Rural të Kosovës (NORDK) zhvilloi një sërë kriteresh preferenciale përzgjedhjeje për pjesëmarrjen e fermerëve dhe palëve të tjera të interesuara relevante në analizën e zinxhirit të vlerës së synuar. Si hap i parë, NORDK angazhoi anëtarët e rrjetit të tij për të rritur ndërgjegjësimin rreth qëllimit dhe fushëveprimit të iniciativës. Njëkohësisht, ajo kreu një shqyrtim të gjendjes aktuale të sektorit bujqësor, me fokus në llojet mbizotëruese të prodhimit dhe zinxhirët më aktivë të vlerës.

U organizuan pesë (5) punëtori konsultimi për të lehtësuar një proces pjesëmarrës dhe konsultativ, duke bashkuar fermerët tipikë të vegjël dhe palët e interesuara kryesore nga të gjitha zinxhirët - duke përfshirë përfaqësues të shoqatave të fermerëve, organizatave të shoqërisë civile (OSHC), Grupeve Vendore të Veprimit (GVV) dhe institucioneve të qeverisjes vendore. Bazuar në këtë proces - duke u bazuar në vlerësimet kombëtare sektoriale, kontributin e anëtarëve të NORDK dhe përzgjedhjen e pjesëmarrësve në punëtori - analiza u përqendrua në dy zinxhirë kryesorë vlerash: **produktet e qumështit dhe perimet.**

Këto zinxhirë/sektorë vlerash u identifikuan për shkak të përhapjes së tyre në ekonominë rurale të Kosovës dhe interesit të shprehur si nga aktorët bazë ashtu edhe nga ata institucionalë. Ndërsa fokusi ishte te produktet e qumështit dhe perimet, në proces morën pjesë edhe përfaqësues nga sektorë të tjerë - siç janë duhani dhe bujqësia e deleve. Kontributet e tyre ndihmuan në identifikimin e sfidave të përbashkëta ndërsektoriale, duke pasuruar kuptimin më të gjerë të kufizimeve dhe mundësive në zinxhirët e vlerave bujqësore të Kosovës.

Burimet e të dhënave

Raporti mbështetet në burime të dhënash dytësore dhe parësore. Ky kombinim i burimeve të të dhënave ofroi një kuptim gjithëpërfshirës të sfidave dhe mundësive me të cilat përballen fermerët në zinxhirët e vlerave bujqësore të Kosovës.

Të dhënat dytësore u mblodhën nëpërmjet hulumtimit në tavolinë. Kjo përfshinte shqyrtimin e informacionit ekzistues nga burime të ndryshme, të tilla si raportet qeveritare, punimet akademike, botimet e industrisë dhe bazat e të dhënave online. Burimet kryesore të të dhënave statistikore erdhën nga Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK) dhe Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR). Dokumentet nga MBPZHR u përdorën për të dhënë llogari për kornizën strategjike të sektorit bujqësor dhe politikat e zhvillimit rural. Informacioni në lidhje me pagesat dhe subvencionet qeveritare u mblodh nga Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë (AZHB). U konsultuan gjithashtu punime shkencore përkatëse, studime të financuara nga donatorët dhe raporte teknike, aty ku ishte e aplikueshme. Gjetjet kryesore mbështetën përzgjedhjen e zinxhirëve specifikë të vlerës dhe shërbyen gjithashtu si pika referimi për diskutim. Të dhënat primare u mblodhën nëpërmjet 5 punëtorive konsultative me fermerët dhe palët e interesuara përkatëse në periudhën nëntor 2024 - mars 2025.

Këto punëtori bashkuan fermerët dhe palët e tjera të interesuara për të diskutuar sfidat, mundësitë dhe zgjidhjet e mundshme. Qasja metodologjike dhe struktura e punëtorive paraqiten më në detaje më poshtë.

Të dhëna paraprake dhe arsyetim për zgjedhjen e zinxhirëve të vlerës

Sektori i qumështit në Kosovë përfaqëson një degë të rëndësishme dhe strategjike të bujqësisë, si në aspektin e kontributit në prodhimin bruto bujqësor ashtu edhe në jetesën rurale. Sipas Agjencisë së Statistikave të Kosovës (ASK, 2024), qumështi dhe produktet e qumështit përbënin rreth 15-18% të prodhimit të përgjithshëm bujqësor, me një vlerë bruto prodhimi prej afërsisht 130 milionë eurosh në vitin 2022. Sektori luan një rol jetësor në sigurimin e sigurisë ushqimore dhe të ardhurave rurale, pasi bujqësia e qumështit është një nga aktivitetet bujqësore më të përhapura në vend. Sektori i qumështit në Kosovë dominohet nga fermat familjare të vogla. Vlerësohet se rreth 40,000 familje janë të angazhuara drejtpërdrejt në prodhimin e qumështit, me madhësi mesatare të tufave që variojnë midis 3 dhe 7 lopëve. Vetëm një numër më i vogël i fermave të mesme dhe komerciale (me tufa mbi 20 lopë) janë të pranishme, por roli i tyre po rritet gradualisht. Pavarësisht rëndësisë së tij, nivelet e produktivitetit mbeten dukshëm nën mesataret e BE-së. Rendimenti mesatar i qumështit në Kosovë vlerësohet të jetë rreth 3,000–3,500 litra për lopë në vit, krahasuar me 6,500–7,000 litra në BE (EUROSTAT, 2023). Ky hendek në produktivitet ilustron sfidat strukturore në gjenetikën e kafshëve, menaxhimin e ushqimit për kafshët dhe shërbimet veterinare. Industria e përpunimit në Kosovë përfshin më shumë se 300 pika të regjistruara të grumbullimit të qumështit dhe rreth 30 përpunues aktivë të qumështit. Kompanitë e përpunimit variojnë nga qumështore të vogla artizanale deri te ndërmarrje më të mëdha në shkallë industriale me mbulim të tregut kombëtar. Së bashku, ato punësojnë afërsisht 2,500 punëtorë me kohë të plotë dhe një numër të konsiderueshëm punonjësish sezonalë. Produktet kryesore përfshijnë qumësht të pasterizuar, kos, krem, djathëra të freskët, djathëra gjysmë të fortë dhe produkte tradicionale si djathi Sharri dhe kajmaku. Megjithatë, për shkak të kufizimeve në kapacitetin e përpunimit, pajisjeve të vjetruara dhe kostove të larta të energjisë, sektori përballet me vështirësi në efikasitet dhe konkurrueshmëri.

Të dhënat tregtare pasqyrojnë varësinë strukturore të Kosovës nga importet. Ndërsa Kosova prodhon rreth 350,000–400,000 ton qumësht të papërpunuar çdo vit, vendi ende importon një numër të konsiderueshëm të produkteve të qumështit, veçanërisht qumësht pluhur, qumësht UHT, kos dhe djathë. Importet përbëjnë 35–40% të konsumit total të produkteve të qumështit, me Serbinë, Maqedoninë e Veriut dhe shtetet anëtare të BE-së si furnizuesit kryesorë. Në vitin 2022, Kosova importoi produkte qumështi me vlerë afërsisht 70–75 milionë euro, ndërsa eksportet e djathit dhe produkteve të tjera të përpunuara të qumështit arritën në më pak se 5 milionë euro (KAS, 2023). Ky deficit i madh tregtar nënvizon sfidat e konkurrueshmërisë së sektorit vendas.

Nivelet e konsumit janë relativisht të larta. Konsumi për frymë i qumështit dhe produkteve të qumështit në Kosovë vlerësohet në rreth 220-240 kg në vit, që është i krahasueshëm me mesataret e BE-së dhe pasqyron rolin qendror të produkteve të qumështit në dietën e kosovarëve. Djathi dhe kosi janë veçanërisht të rëndësishëm, si në aspektin e konsumit familjar ashtu edhe të identitetit kulturor. Megjithatë, konsumatorët shpesh janë të ndjeshëm ndaj çmimeve, dhe produktet e qumështit të importuara më të lira mbeten shumë konkurruese, edhe kur janë në dispozicion alternative lokale.

Sektori i qumështit kontribuon ndjeshëm në punësim dhe të ardhura rurale. Përtej 40,000 familjeve prodhuese të qumështit, sektori angazhon rreth 15 kooperativa qumështi dhe shoqata prodhuesish që mbështesin furnizimin me inpute, shërbimet veterinare, mbledhjen e qumështit dhe negociatat me përpunuesit. Kooperativat ndryshojnë në forcë, por ato që funksionojnë në mënyrë efektive luajnë një rol vendimtar në uljen e kostove të transaksioneve dhe përmirësimin e aksesit në treg. Punësimi sezonal është gjithashtu i rëndësishëm, veçanërisht në fermat më të mëdha dhe gjatë sezoneve kulmore të prodhimit dhe përpunimit.

Nga një perspektivë politike, prodhimet e qumështit janë një zinxhir vlerash strategjik i njohur brenda strategjisë së zhvillimit bujqësor dhe rural (2021–2027) të Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR).

Përmes Agjencisë për Zhvillimin e Bujqësisë (AZH), ofrohen pagesa të drejtpërdrejta për litër qumësht dhe grante investimi për modernizimin e stallave, sistemeve të mjeljes dhe ambienteve të përpunimit. Iniciativat e mbështetura nga donatorët, të tilla si ato të financuara nga USAID, GIZ dhe BE, e kanë forcuar sektorin duke futur sisteme pagesash të bazuara në cilësinë e qumështit, duke ofruar trajnime në higjienë dhe menaxhimin e ushqimit për kafshët, dhe duke mbështetur proceset e certifikimit si standardet HACCP dhe ISO në kompanitë e përpunimit. Këto ndërhyrje kanë ndihmuar në rritjen e ndërgjegjësimit mbi standardet e cilësisë, por zbatimi i vazhdueshëm dhe kapaciteti i testimit laboratorik mbeten sfida.

Pavarësisht progresit, disa kufizime strukturore vazhdojnë të kufizojnë rritjen e sektorit. Në nivel ferme, madhësitë e vogla të kopesë, produktiviteti i ulët, qasja e kufizuar në ushqim për kafshë me cilësi të lartë dhe kostot e larta të inputeve janë pengesat kryesore. Në anën e përpunimit, shumë kompani përballen me teknologji të vjetëruar, diversifikim të pamjaftueshëm të produkteve dhe vështirësi në përmbushjen e standardeve sanitare dhe fitosanitare të BE-së, të cilat kufizojnë mundësitë e eksportit. Sektori është gjithashtu shumë i ndjeshëm ndaj luhatjeve të tregut, veçanërisht nga importet që mund të tejkalojnë prodhimin vendas në çmim. Megjithatë, sektori i qumështit konsiderohet si një nga zinxhirët më strategjikë të vlerave bujqësore të Kosovës për shkak të kontributit të tij të fortë në jetesën rurale, rëndësisë kulturore dhe potencialit për rritje. Ekzistojnë mundësi në përmirësimin e produktivitetit përmes sistemeve më të mira të mbarështimit dhe ushqyerjes, zgjerimit të linjave të produkteve me vlerë të shtuar si djathrat specialë dhe produktet e qumështit organik, dhe zhvillimit të skemave të markës dhe certifikimit për produktet tradicionale si djathi Sharri. Forcimi i kooperativave dhe lidhjeve fermer-përpunues mund të përmirësojë gjithashtu fuqinë negociuese dhe efikasitetin e zinxhirit të furnizimit. Si përfundim, zinxhiri i vlerave të qumështit në Kosovë ka potencial të konsiderueshëm, por kërkon ndërhyrje të synuara për të mbyllur hendekun e produktivitetit me mesataret e BE-së, për të zvogëluar varësinë nga importet dhe për të përmirësuar konkurrueshmërinë si në tregjet vendase ashtu edhe në ato ndërkombëtare.

Prodhimi i perimeve është një nga degët më të rëndësishme të ekonomisë bujqësore të Kosovës, si në aspektin e kontributit në të ardhurat bujqësore ashtu edhe si burim punësimi në zonat rurale. Është gjithashtu jetik për sigurinë ushqimore dhe ushqyerjen, duke pasur parasysh se perimet përfaqësojnë një komponent kyç të dietës vendase. Sipas Agjencisë së Statistikave të Kosovës (ASK, 2024), perimet kontribuojnë rreth 20-25% të prodhimit total të të korrave, me një vlerë bruto të prodhimit të vlerësuar në afërsisht 150-160 milionë euro në vitin 2022. Sektori është shumë i larmishëm, duke mbuluar si prodhimin në fushë të hapur ashtu edhe atë në serra, dhe është identifikuar si një prioritet brenda Programit të Zhvillimit Bujqësor dhe Rural 2021-2027 (MBPZHR, 2021).

Kushtet agroklmatike të Kosovës ofrojnë mundësi të favorshme për prodhimin e perimeve, veçanërisht në zonat fushore si fusha e Dukagjinit (Peja, Gjakova, Deçani), fusha e Kosovës (Prishtina, Vushtrria, Podujeva) dhe pjesë të Anamoravës (Gjilan, Kamenica). Prodhimi në zonat kodrinore është më i kufizuar, por perimet si lakra, fasulet, specat dhe patatet mbeten të zakonshme për përdorim familjar dhe për prodhime të vogla.shitje në shkallë të gjerë. Prodhimi në serra është i përqendruar rreth komunave më të mëdha afër tregjeve urbane (Prishtina, Ferizaj, Mitrovica), ku kërkesa është më e lartë.

Kulturat kryesore perimore në Kosovë përfshijnë patatet, specat, domatet, lakrën, qepët, fasulet, kastravecat dhe spinaqin. Patatet janë kultura kryesore perimore, me vëllime prodhimi që variojnë nga 150,000 deri në 200,000 ton në vit, duke e bërë Kosovën kryesisht të vetëmjaftueshme në këtë produkt. Domatet, specat dhe kastravecat dominojnë prodhimin në serra dhe në fusha, duke furnizuar si tregjet e freskëta ashtu edhe industrinë e përpunimit. Fasulet dhe qepët gjithashtu kultivohen gjerësisht dhe janë kultura të rëndësishme kulturore për konsum familjar.

Sipas të dhënave të ASK-së (2023), Kosova ka rreth 17,000–20,000 hektarë nën prodhimin e perimeve, nga të cilat afërsisht 2,000 hektarë janë nën kultivimin e serrave. Numri i fermave të angazhuara në prodhimin e perimeve tejkalon 30,000, shumica e tyre ferma të vogla familjare. Më pak se 5% e prodhuesve të perimeve operojnë në një shkallë gjysmë-komerciale ose plotësisht komerciale me më shumë se 5 hektarë me perime ose mbi 0.2 hektarë serra. Kjo strukturë nxjerr në pah fragmentimin e sektorit dhe mbizotërimin e prodhimit të bazuar në fermerë të vegjël.

Rendimentet e perimeve në Kosovë ndryshojnë ndjeshëm në varësi të madhësisë së fermës, vendndodhjes dhe aksesit në ujtitje. Rendimentet mesatare të domates janë rreth 25-30 ton/ha, krahasuar me 60-70 ton/ha në vendet e BE-së, ndërsa rendimentet e kastravecit janë mesatarisht 20-25 ton/ha krahasuar me 50+ ton/ha në BE (EUROSTAT, 2023). Ky hendek në produktivitet është kryesisht për shkak të mekanizimit të kufizuar, aksesit të dobët në fara dhe fidanë cilësorë, kostove të larta të inputeve dhe infrastrukturës së pamjaftueshme të ujitjes.

Industria e përpunimit të perimeve është relativisht e pazhvilluar, por përfshin disa kompani të mesme që prodhojnë ajvar, perime turshi, salcë domatesh dhe produkte të ngrira. Shumë prej këtyre përpunuesve mbështeten shumë në importet e lëndës së parë, veçanërisht gjatë periudhave jashtë sezonit kur prodhimi vendas nuk mund të përmbushë kërkesën. Kjo nxjerr në pah një boshllëk kritik në integrimin e prodhimit primar me kapacitetet e përpunimit.

Të dhënat tregtare nënvizojnë varësinë e Kosovës nga importet. Në vitin 2022, Kosova importoi perime dhe produkte perimesh të përpunuara me vlerë më shumë se 100 milionë euro, kryesisht nga Maqedonia e Veriut, Shqipëria dhe vendet e BE-së (KAS, 2023). Megjithatë, eksportet mbeten shumë të kufizuara, duke arritur në më pak se 10 milionë euro në vit. Teprica të herëpashershme të patateve, specave dhe lakrës eksportohen në Shqipëri, Mal të Zi dhe Maqedoninë e Veriut, por eksportet e Kosovës janë të parregullta dhe shpesh jo konkurruese për shkak të standardeve të cilësisë, paketimit dhe disavantazheve të çmimeve. Deficiti tregtar i perimeve është zgjeruar gjatë dekadës së fundit, duke nënvizuar dobësitë strukturore të sektorit.

Prodhimi i perimeve luan gjithashtu një rol kyç në punësimin sezonal. Mijëra punëtorë sezonalë janë të angazhuar në mbjellje, korrje dhe aktivitete pas korrjes çdo vit, veçanërisht në rajonin e Dukagjinit. Gratë dhe të rinjtë përbëjnë një pjesë të rëndësishme të kësaj force punëtore, megjithëse roli i tyre shpesh mbetet informal dhe i nënpaguar.

Kooperativat e fermerëve dhe shoqatat e prodhuesve po shfaqen, por mbulimi i tyre është ende i dobët, me vetëm një pjesë të vogël të fermerëve të perimeve të organizuar në struktura kolektive.

Për sa i përket mbështetjes së politikave, prodhuesit e perimeve përfitojnë nga pagesat direkte dhe grantet e investimeve të ofruara përmes Agjencisë për Zhvillimin e Bujqësisë (AAD). Për perimet në fushë të hapur, subvencionet ofrohen për hektar tokë të kultivuar, ndërsa prodhimi i perimeve në serrë përfiton nga norma më të larta mbështetjeje për shkak të natyrës së tij intensive dhe kostove më të larta të inputeve. Fermerët gjithashtu mund të kenë qasje në bashkëfinancim për sistemet e ujitjes, tunelet plastike dhe pajisjet pas korrjes. Programet e financuara nga donatorët, duke përfshirë projektet e USAID-it për konkurrueshmërinë bujqësore, masat e ngjashme me IPARD të BE-së dhe iniciativat e GIZ, e kanë mbështetur sektorin duke përmirësuar qasjen në teknologjitë moderne të prodhimit, farat me cilësi të lartë dhe praktikat më të mira të trajtimit pas korrjes.

Sektori përballet me sfida të mëdha. Këto përfshijnë kosto të larta të inputeve (plehra, pesticide, fara), qasje të dobët në financa, infrastrukturë të kufizuar ujitjeje dhe nivele të ulëta të mekanizimit. Ndryshimi i klimës ka rritur gjithashtu rreziqet e prodhimit, me thatësira më të shpeshta, breshër dhe përmytje që ndikojnë në rendimente. Pajisjet e magazinimit dhe zinxhirët e ftohtë janë të pamjaftueshme, duke çuar në humbje të larta pas korrjes të vlerësuara në 20-30% për perimet që prishen. Në nivelin e tregut, fermerët e vegjël shpesh nuk kanë fuqi negociuese dhe mbeten të prekshëm ndaj luhatjeve të çmimeve, ndërsa përpunuesit përpiqen të sigurojnë çmime të qëndrueshme dhe të larta. furnizim cilësor lokal.

Megjithatë, sektori i perimeve ka potencial të konsiderueshëm për rritje. Ekzistojnë mundësi në rritjen e produktivitetit përmes përmirësimit të farërave, ujitjes dhe mekanizimit; zgjerimin e prodhimit në serra për të zgjatur sezonin e furnizimit; zvogëlimin e humbjeve pas korrjes përmes sistemeve më të mira të magazinimit dhe zinxhirit të ftohtë; dhe promovimin e përpunimit me vlerë të shtuar. Ekziston gjithashtu mundësia për të markuar dhe certifikuar perimet e Kosovës si të sigurta, me cilësi të lartë dhe të qëndrueshme, veçanërisht për kulturat si specat, domatet dhe patatet, të cilat tashmë kanë një reputacion të fortë në tregjet rajonale. Prodhimi organik i perimeve, megjithëse ende i kufizuar, po fiton interes dhe mund të ofrojë mundësi eksporti në tregjet specifike.

Sektori i perimeve në Kosovë konsiderohet si një nga zinxhirët më strategjikë të vlerave bujqësore, duke pasur parasysh rëndësinë e tij për sigurinë ushqimore, gjenerimin e të ardhurave, punësimin dhe potencialin për të zvogëluar varësinë e madhe të vendit nga importet. Zhvillimi i tij kërkon ndërhyrje të synuara në të gjitha fazat e prodhimit, përpunimit dhe marketingut, duke e bërë atë një fokus kyç për analiza të mëtejshme brenda këtij studimi.

Vlerësimi i zinxhirëve të vlerave të përzgjedhura është detajuar në tabelën më poshtë.

Tabela 1. Kriteret për prioritizimin e zinxhirëve të vlerave të perimeve/qumështit

Zinxhiri i Vlerës	Kontributi	Pamja konkurruese e tregut	Kapaciteti Prodhues dhe Përpunues	Struktura e Kostove	Potenciali i fitimit	Qëndrueshmëria	Mbështetje Institucionale
Produkte qumështi	I lartë	Konkurruese	I mjaftueshëm	I lartë	Mesatare	Mesatare	I lartë
Perime	Në zhvillim	Konkurruese	Potencial për vlerë të shtuar të produkteve në fermë	I lartë	I lartë	I lartë	I lartë

Qasja dhe metodologjia e Punëtorive të Konsultimit

Një sërë punëtorish konsultimi u mbajtën në vende të ndryshme në Kosovë, duke ndjekur metodologjinë e përbashkët të zhvilluar në kuadër të projektit Akademia "Nga Ferma në Tryezë" (UDHËZUES – Konsultimi dhe dialogu me OSHC-të pjesëmarrëse dhe palët e interesuara drejt forcimit të pozicionit të fermerëve në zinxhirin e vlerës, 2024; Shtojca B). Këto punëtori shërbyen si platforma për dialog me palët e interesuara, me qëllim rritjen e rolit të fermerëve brenda zinxhirëve të vlerës bujqësore.

Gjatë sesioneve, fermerët përcaktuan sfidat kryesore me të cilat përballen në faza të ndryshme të zinxhirit të vlerës dhe punuan së bashku për të identifikuar zgjidhje praktike. Diskutimet u përqendruan në mënyrat për të përmirësuar proceset e prodhimit, për të rritur vlerën e produktit, për të siguruar kushte më të drejta në negociata dhe për të fituar akses më të mirë në tregje. Pjesëmarrësit shkëmbyen gjithashtu përvoja dhe praktika të mira, duke theksuar mundësitë për t'i bërë aktivitetet e tyre bujqësore më konkurruese, efikase dhe të qëndrueshme.

Tabela 2. Pjesëmarrësit sipas punëtorive

Punëtori	Data	Zinxhiri i Vlerës	Vendndodhja	Nr. i pjesëmarrësve
E para (1)	11.12.2024	Produkte qumështi	Prizren	15
E dyta (2)	12.12.2024	Perime	Peja	15
E treta (3)	30.01.2025	Perime	Anadrinia, (Prizren)	15
I katërti (4)	07.03.2025	Perime	Mamusha	18
E pesta (5)	10.03.2025	Perime	Neperbisht (Suhareka)	13
GJITHSEJ (5 Konsultime)				76

Përpunimi i të dhënave

Në fillim të çdo punëtorie konsultative, pjesëmarrësit plotësuan një fletë të shkurtër pjesëmarrësish për të mbledhur informacione bazë si mosha, gjinia dhe komuna. Për fermerët, u regjistruan detaje shtesë, duke përfshirë madhësinë e fermës, ndërmarrjet kryesore bujqësore, pozicionin në zinxhirin e vlerës - qoftë si fermer, përpunues apo tjetër - dhe llojin e prodhimit, qoftë konvencional apo organik. Ky informacion ofroi kontekst thelbësor për analizën e diskutimeve dhe ndihmoi në dallimin e perspektivave midis llojeve dhe sektorëve të fermave.

Transkriptet me shkrim të diskutimeve u shqyrtuan me kujdes për të identifikuar pikat kryesore, temat e përsëritura dhe modelet relevante për sektorët e qumështit dhe perimeve. Deklaratat u koduan dhe u grupuan duke përdorur kategori ose fjalë kyçe specifike, duke mundësuar analizë dhe krahasim sistematik midis punëtorive të ndryshme. Ky proces siguroi një pasqyrë të qartë dhe koncize të gjetjeve kryesore, duke kapur njëkohësisht njohuri specifike për sektorin.

Bazuar në informacionin cilësor të mbledhur, u zhvilluan harta të zinxhirit të vlerës për sektorin e qumështit dhe atë të perimeve. Këto harta ilustronë rrjedhën e produkteve nga prodhimi te konsumatorët përfundimtarë, duke identifikuar të gjithë aktorët e përfshirë, duke përfshirë fermerët, përpunuesit, tregtarët dhe shitësit me pakicë. Ushtrimi i hartëzimit nxori në pah se si shtohet vlera përgjatë zinxhirit dhe identifikoi pikat ku fermerët kanë ndikim ose përballen me sfida.

Një analizë SWOT u krye për pozicionet e fermerëve brenda secilit zinxhir vlerash për të identifikuar pikat e forta, dobësitë, mundësitë dhe kërcënimet. Kjo analizë ofroi një vlerësim të strukturuar të fushave ku fermerët mund të rrisin konkurrueshmërinë, të përmirësojnë cilësinë e produktit dhe të forcojnë pozicionin e tyre negociues brenda zinxhirit të vlerës.

Rezultatet e punëtorive paraqiten sipas grupeve kryesore të pyetjeve, me vëzhgime specifike për zinxhirët e vlerave të produkteve të qumështit dhe perimeve të theksuara aty ku është e nevojshme. Kodimi dhe grupimi tematik i deklaratave nga diskutimet lejuan një përmbledhje të strukturuar dhe koncize të njohurive kryesore, duke lehtësuar krahasimet dhe identifikimin e rekomandimeve të zbatueshme për përmirësimin e zinxhirëve të vlerave.

IV. Rezultatet dhe diskutimi

Çështjet kryesore në zinxhirët e vlerës

Pjesa kryesore e punëtorive konsultative u përqendrua rreth pesë pyetjeve qendrore, me pyetje shtesë pasuese të përdorura për të sqaruar dhe përmbledhur njohuritë. Rezultatet janë organizuar sipas këtyre grupeve të pyetjeve, duke theksuar komentet dhe vëzhgimet specifike për zinxhirët e vlerave të rrushit/verës dhe bletarisë, aty ku është e rëndësishme. Deklaratat e ndara gjatë diskutimeve u kategorizuan dhe grupuan sipas temave të përbashkëta për të ofruar një pasqyrë të strukturuar dhe koncize të gjetjeve kryesore.

1. Cilat janë sfidat kryesore me të cilat përballen fermerët në zinxhirin/zinxhirët e tyre të vlerës?

1.1 Produkte qumështi

Prodhimi:

- Ferma të vogla dhe të fragmentuara, që kufizojnë ekonomitë e shkallës.
- Kosto të larta të inputeve (sidomos ushqim për kafshët e importuara dhe ilaçet veterinare).
- Mungesa e trajnimit në praktikat moderne të menaxhimit të fermave.

Pas-Vjeljes dhe Përpunimi:

- Pika të kufizuara të grumbullimit të qumështit.
- Kapacitet i pamjaftueshëm përpunimi dhe teknologji përpunimi e vjetëruar bazuar në nevojat;
- Mungesa e investimeve në diversifikimin e produkteve (p.sh., varietetet e djathrave, kosi, produktet e qumështit me vlerë të shtuar).

Tregu dhe Shpërndarja

- Çmime të ulëta të qumështit nga ferma, shpesh nën koston e prodhimit.
- Konkurrencë shumë e fortë nga produktet e qumështit të importuara dhe shpesh të subvencionuara.
- Luhatshmëria e çmimeve për shkak të rregullimit të dobët të tregut dhe luhatjeve sezonale të kërkesës.
- Veprim bashkëpunues dhe fuqi negociuese e kufizuar.

Mjedisi Mundësues

- Mbështetje e kufizuar financiare dhe akses në kredi për fermerët e vegjël të qumështit.
- Shërbime të dobëta të zgjerimit për transferimin e njohurive dhe ndërtimin e kapaciteteve.
- Subvencione të pamjaftueshme qeveritare dhe mbështetje jokonsistente nga politikat bujqësore.

1.2 Perime:

Prodhimi

- Zotërimet e fragmentuara të tokës kufizojnë mekanizimin dhe prodhimin në shkallë të gjerë.
- Qasje e kufizuar në fara, fidanë, plehra dhe inpute për mbrojtjen e të korrave cilësore.
- Sisteme të pamjaftueshme ujitjeje dhe varësi nga bujqësia me ujë të shiut.
- Ndikimet e ndryshimeve klimatike (valët e të nxehtit, thatësirat, përmbytjet).
- Mungesa e teknologjisë moderne të serrave dhe sistemeve të prodhimit jashtë sezonit.
- Njohuri të kufizuara teknike mbi menaxhimin e integruar të dëmtuesve dhe hortikulturën e avancuar.

Pas-Vjeljes dhe Përpunimit

- Infrastrukturë e dobët e magazinimit dhe zinxhirit të ftohtë, duke shkaktuar humbje të larta pas korrjes (30–40%).
- Kapacitet minimal i klasifikimit, renditjes dhe paketimit, duke ulur konkurrueshmërinë.
- Sektori i përpunimit i pazhvilluar për perime turshi, të ngrira ose të thata.
- Mungesa e certifikimit (GlobalG.A.P., HACCP) të nevojshëm për akses në tregun rajonal/të BE-së.

Tregu dhe Shpërndarja

- Mbi-ofertë gjatë sezonit të pikut (domate, speca, kastraveca), duke çuar në rënie të çmimeve.
- Varësi e lartë nga importet jashtë sezonit, duke dobësuar konkurrueshmërinë e fermerëve vendas.
- Sisteme të dobëta informacioni për tregun — fermerët nuk kanë të dhëna mbi çmimet dhe kërkesën.

- Dominimi i tregut informal (tregjet e gjelbra), integrimi i dobët në rrjetet e supermarketeve.
- Marketing kolektiv i kufizuar përmes kooperativave ose organizatave të prodhuesve.
- Orientim i dobët ndaj eksportit, me vetëm vëllime të vogla që arrijnë në tregjet rajonale.

Mjedisi Mundësues

- Qasje e vështirë në financim të përballueshëm për investime në teknologji dhe infrastrukturë.
- Mbështetje e kufizuar qeveritare për ujitje, ruajtje dhe përpunim modern.
- Shërbime të dobëta këshillimore dhe ekstensionale bujqësore.
- Mungesa e skemave të sigurimit kundër humbjes së të korrave (rreziqet klimatike).
- Mospërputhje e politikave dhe zbatim i kufizuar i strategjive të zhvillimit bujqësor.

2. Si mund ta pozicionojnë veten fermerët në zinxhirin/zinxhirët e vlerës për t'i shtuar vlerë produktit/produkteve të tyre?

Përmirëso Brendin

- Fermerët theksuan rëndësinë e krijimit të markave të njohura dhe të besueshme për produktet vendase të qumështit dhe perimeve.
- Për produktet e qumështit: Djathi i markuar, kosi ose produktet tradicionale të qumështit (kajmak, djathë i freskët) mund të nxjerrin në pah cilësinë, traditën dhe origjinën, duke ndihmuar në dallimin e tyre nga produktet e importuara.
- Për perimet: Paketimi, etiketimi dhe promovimi i perimeve "të kultivuara në vend" ose sezonale mund të tërheqin konsumatorët që janë të gatshëm të paguajnë një çmim më të lartë për freskinë dhe autenticitetin.

Certifikime dhe Standarde Cilësie

- Prodhimi organik ose i certifikuar u njoh si një strategji e vlefshme për të përmirësuar pozicionimin në tregjet e qumështit dhe të perimeve.
- Për produktet e qumështit: Përvetësimi i praktikave të mira higjienike, standardeve të pasterizimit dhe ndoshta PDO/PGI (Emërtimi i Origjinës së Mbrojtur/Indikacionet Gjeografike) për djathërat tradicionale mund të rrisë vlerën e produktit.
- Për perimet: Zbatimi i standardeve GlobalG.A.P. ose certifikimeve të tjera të cilësisë mund të ndihmojë në aksesin në zinxhirët e supermarketeve dhe tregjet e eksportit, duke sinjalizuar siguri dhe cilësi të qëndrueshme.

Diversifikimi i Produkteve

- Diversifikimi u lejon fermerëve të gjenerojnë burime të shumëfishta të ardhurash dhe të zvogëlojnë rrezikun e tregut.
- Për produktet e qumështit: Fermerët mund të prodhojnë lloje djathi, kos, krem, gjalpë ose produkte tradicionale të fermentuara; eksperimentimi në shkallë të vogël me produkte të aromatizuara ose të paketuara mund të tërheqë konsumatorë të specializuar.
- Për perimet: Fermerët mund të eksplorojnë sallata të freskëta të paketuara paraprakisht, perime turshi, bimë të thata ose perime të ngrira për tregjet lokale dhe rajonale. Rotacioni i të korrave dhe mbjellja plotësuese e perimeve me vlerë të lartë gjithashtu mund të rrisin të ardhurat totale.

Krijoni Partneritete dhe Veprim Kolektiv

- Bashkëpunimi përmes shoqatave, kooperativave ose rrjeteve informale të fermerëve i ndihmon fermerët:
  - o Qasje në tregje dhe blerës të rinj në mënyrë më efikase.
  - o Ndani infrastrukturën e përpunimit ose magazinimit (magazinin të ftohtë, pajisje për prodhimin e qumështit).
  - o Negocioni çmime më të mira dhe ulja kolektive e kostove të inputeve.
- Ndërsa partneritetet në Kosovë mbeten sfiduese dhe të ngadalta për t'u krijuar, përvojat nga kooperativat e vogla tregojnë se marketingu i përbashkët dhe burimet e përbashkëta të përpunimit mund të përmirësojnë ndjeshëm pozicionimin në treg.

3. Cilët janë faktorët kryesorë që përcaktojnë të ardhurat e një fermeri në zinxhirin/zinxhirët e vlerës?

Vëllimi dhe Efikasiteti i Prodhimit

- Produktet e qumështit: Të ardhurat varen shumë nga rendimenti i qumështit për lopë, madhësia e tufës dhe efikasiteti i ushqimit. Fermat me produktivitet të ulët ose tufa të vogla shpesh kanë vështirësi të mbulojnë kostot. Menaxhimi efikas i ushqimit, kujdesi veterinar dhe praktikatat e mjeljes ndikojnë drejtpërdrejt në të ardhura.

➤ Perimet: Të ardhurat varen nga sipërfaqja totale e kultivuar, rendimenti i të korrave për hektar dhe përzgjedhja e të korrave. Përdorimi i perimeve me vlerë të lartë dhe teknikat intensive të kultivimit mund të rrisin të ardhurat.

Cilësia dhe Siguria e Produktit

➤ Produkte qumështi: Qumështi dhe produktet e qumështit me cilësi të lartë (djathë, kos, krem) të përpunuara higjienikisht mund të kërkojnë çmime më të larta, veçanërisht nëse janë të certifikuara ose të markuara. Cilësia e dobët zvogëlon aksesin në treg dhe të ardhurat.

➤ Perimet: Freskia, pamja dhe respektimi i standardeve të sigurisë ushqimore përcaktojnë çmimin që fermerët mund të arrijnë, veçanërisht për zinxhirët e supermarketeve ose tregjet e eksportit.

Qasja në Tregje

➤ Shitjet direkte: Fermerët që u shesin drejtpërdrejt konsumatorëve (tregjet e fermerëve, dyqanet bujqësore) shpesh fitojnë më shumë se ata që u shesin ndërmjetësve.

➤ Rrjetet me shumicë dhe pakicë: Vendosja e lidhjeve me përpunuesit, supermarketet ose tregjet rajonale ndikon në çmimin e marrë. Qasja e kufizuar i mban shumë fermerë të varur nga tregjet lokale me pagesë të ulët.

Luhatshmëria e Çmimit

➤ Luhatjet sezonale, mbifurnizimi dhe konkurrenca nga importet ndikojnë ndjeshëm në të ardhura.

➤ Produktet e qumështit: Çmimet shpesh luhaten për shkak të ndryshimeve në kërkesën vendase ose produkteve të qumështit të importuara.

➤ Perimet: Çmimet bien gjatë sezonit të pikut të korrjes; mungesa e infrastrukturës së magazinimit përkeqëson humbjet.

Kostot e Inputit

➤ Kostot e ushqimit për kafshë, farëra, plehrave, pesticideve, punës dhe pajisjeve ndikojnë drejtpërdrejt në të ardhurat neto. Kostot e larta të inputeve me produktivitet të ulët zvogëlojnë fitimprurësinë.

➤ Qasja në inpute të përballueshme ose blerjet bashkëpunuese mund të përmirësojnë marzhet.

Diversifikimi i Fermave dhe Shtimi i Vlerës

- Prodhimi i një shumëllojshmërie produktesh ose produktesh me vlerë të shtuar (varietete djathrash, kos, perime të paketuara, turshi) rrit potencialin e të ardhurave.
- Markimi, paketimi dhe certifikimi gjithashtu u lejojnë fermerëve të vendosin çmime më të larta. Organizimi i fermerëve dhe fuqia negociuese
- Fermerët në kooperativa ose shoqata mund të negociojnë çmime më të mira për inputet dhe produktet. ➤ Fermerët individualë që shesin sasi të vogla shpesh pranojnë çmime më të ulëta për shkak të fuqisë së dobët negociuese.

Faktorët e Jashtëm

- Politika dhe subvencione: Subvencionet bujqësore dhe programet mbështetëse në kohë mund të rrisin të ardhurat. ➤ Klima dhe mjedisi: Thatësit, përmbytjet ose dëmtuesit mund të ulin ndjeshëm rendimentet. ➤ Qasja në kredi dhe investime: Aftësia për të investuar në pajisje, ujë ose objekte përpunimi ndikon në kapacitetin e prodhimit dhe potencialin e të ardhurave.

4. A është realiste që fermerët të ndikojnë në vendimmarrjen e zinxhirit/zinxhirëve të vlerës në lidhje me vlerën e produktit?

Fermerët e pranojnë se ndikimi individual në vendimet e përgjithshme të zinxhirit të vlerës është i kufizuar. Dinamika e tregut, ndërmjetësit dhe përpunuesit shpesh diktojnë çmimet dhe standardet e produkteve, duke e bërë të vështirë për fermerët e vetëm të formësojnë rezultatet. Megjithatë, ata theksuan gjithashtu se veprimi kolektiv rrit ndjeshëm ndikimin e tyre:

- Kooperativat dhe organizatat e prodhuesve u lejojnë fermerëve të konsolidojnë prodhimin, të harmonizojnë standardet e cilësisë dhe të koordinojnë shitjet.
- Duke punuar së bashku, fermerët mund të negociojnë kushte më të mira me blerësit, të promovojnë dhe të markojnë produktet e tyre, si dhe të avokojnë për politika ose programe mbështetëse që i sjellin dobi sektorit të tyre.
- Pjesëmarrja në organizata të tilla forcon gjithashtu dukshmërinë dhe besueshmërinë e fermerëve, duke u dhënë atyre një rol më kuptimplotë në diskutimet rreth vlerës së produktit, çmimeve dhe aksesit në treg.

Ndërsa fermerët individualë kanë fuqi të kufizuar, bashkëpunimi i organizuar është një rrugë realiste për të ndikuar në vendimet e zinxhirit të vlerës dhe për të rritur vlerën e produkteve të tyre.

5. A është e mundur që fermerët të negociojnë kushte më të mira çmimesh dhe prodhimi me palët e tjera të interesuara në zinxhirin/zinxhirët e vlerës?

Fermerët dhe palët e interesuara theksuan se negociimi i çmimeve dhe kushteve të përmirësuara të prodhimit me blerësit ose aktorë të tjerë në zinxhirin e vlerës është i mundur, por kërkon një pozicion të fortë negociues.

Faktorët e mëposhtëm u përshkruan si mundësues kryesorë:

Cilësia e produktit

- Ofrimi i produkteve të qumështit me cilësi të lartë dhe të prodhuara në mënyrë higjienike (qumësht, djathë, kos) ose primeve të freskëta dhe të paraqitura mirë rrit ndikimin e fermerëve në negociata.
- Produktet tradicionale ose të markave lokale që përmbushin ose tejkalojnë standardet e tregut janë veçanërisht të vlefshme për diferencimin dhe mund të ndihmojnë në justifikimin e çmimeve më të larta.

Njohuri të Tregut

- Të kuptuarit e dinamikës së tregut, luhatjeve të ofertës dhe kërkesës dhe çmimeve të konkurrentëve është thelbësore.
- Aktualisht, shumë fermerë mbështeten në burime informale si rrjetet sociale, kontaktet lokale ose kërkimet në internet, gjë që kufizon vendimmarrjen efektive të tregut. Përmirësimi i aksesit në informacion të besueshëm të tregut mund të forcojë pozicionet negociuese.

Veprim Kolektiv

- Bashkimi ose formimi i kooperativave, shoqatave ose grupeve informale të fermerëve mund të konsolidojë vëllimet e prodhimit dhe të krijojë një zë më të fortë në negociata.
- Negociatat kolektive ndihmojnë në uljen e varësisë nga ndërmjetësit, sigurimin e çmimeve më të mira dhe ndarjen e kostove për inputet, ruajtjen ose përpunimin.

Certifikime dhe Standarde

- Marrja e certifikimeve të tilla si organike, GlobalGAP ose PDO/PGI për produktet tradicionale mund të dallojë produktet në treg.

➤ Ndërsa tregu vendas në Kosovë aktualisht nuk i shpërblen plotësisht primet organike, certifikimet mund të hapin tregje rajonale të eksportit dhe të përmirësojnë besueshmërinë me blerësit.

Shërbime Këshillimore, Arsim dhe Trajnim

➤ Udhëzimet dhe trajnimet në menaxhimin e fermave, kontrollin e dëmtuesve dhe sëmundjeve, ushqyerjen e bimëve dhe kafshëve, si dhe praktikatat e zgjuara ndaj klimës janë thelbësore.

➤ Shërbimet e përmirësuara këshillimore i ndihmojnë fermerët të zbatojnë praktikatat më të mira, të rrisin produktivitetin dhe cilësinë, si dhe të rrisin besimin gjatë negociatave.

Analiza SWOT

Analiza SWOT, e kryer në pesë punëtori konsultative, identifikoi pikat e forta, dobësitë, mundësitë dhe kërcënimet kryesore që prekin fermerët në zinxhirët e vlerave bujqësore të Kosovës, me fokus të veçantë në sektorët e perimeve dhe qumështit. Ndërsa shumë pika vlejné gjerësisht në të dy zinxhirët e vlerave, vëzhgimet specifike relevante për një sektor të caktuar shënohen në përputhje me rrethanat (PERIME - zinxhiri i vlerave të perimeve, QUMËSHTI - zinxhiri i vlerave të qumështit). Kjo analizë pasqyron perspektivat praktike, sfidat dhe kufizimet me të cilat përballen fermerët në Kosovë, duke nxjerrë në pah njohuritë e zbatueshme për të forcuar pozicionin e tyre dhe për të rritur konkurrueshmërinë brenda këtyre zinxhirëve të vlerave.

Tabela 3: Përmbledhje e SWOT-itAnaliza e kryer në pesë punëtori konsultative

ANALIZA SWOT

ZINXHIRI I VLERËS SË PERIMEVE	ZINXHIRI I VLERËS SË QUMËSHTIT
Pikat e forta • Diversitet i lartë i kulturave të përshtatura me kushtet lokale • Njohuri të forta tradicionale midis fermerëve • Afërsia me tregjet urbane • Pronarët e vegjël të motivuar	Dobësitë • Traditë e fortë në bujqësinë e qumështit • Rrjetet lokale të mbledhjes së qumështit në disa rajone • Potencial i larmishëm i portofolit të produkteve • Fermerë të motivuar • Pajtueshmëri e ulët me standardet e sigurisë ushqimore
Mundësitë • Kërkesa vendase në rritje për perime të freskëta/vendase • Potencial për produkte me vlerë të shtuar, të parapaketuara, të përpunuara. • Qasje në tregjet e BE-së/rajonale me certifikim • Përvetësimi i praktikave të zgjuara ndaj klimës	• Kërkesa në rritje për produkte qumështi vendase dhe të markave të njohura • Potencial për produkte qumështi artizanale dhe të paketuara • Certifikimi, organi ose PDIC ose tregjet me vlerë më të lartë • Kooperativat për të forcuar fuqinë negociuese • Mbështetje nga qeveria/donatorët për modernizimin/trajnimin
• Varësia nga Importet, Lulahshmëria e Çmimeve • Ndikimet e ndryshimeve klimatike, thatësira, përmbytjet • Mbiofertë në sezonin e pikut • Mbështetje e kufizuar qeveritare • Dominimi i tregut nga ndërmjetësit	• Lulahshmëria e çmimeve dhe çmimet e ulëta të fermerëve • Subvencione të vonuara / të pamjaftueshme • Rreziqet klimatike dhe të furnizimit me ushqim për kafshë

V. Punëtori Konsultative:

Përfundime dhe Rekomandime bazuar në SWOT

Zinxhiri i vlerës së perimeve në Kosovë tregon një numër të qartë pikash të forta që ofrojnë një bazë të fortë për rritje dhe konkurrueshmëri. Fermerët përfitojnë nga një larmi e lartë e kulturave bimore që janë përshtatur mirë me kushtet lokale klimatike dhe të tokës, ndërsa njohuritë e forta tradicionale në kultivimin e të korrave vazhdojnë të kalohen brez pas brezi. Afërsia me tregjet urbane u mundëson shumë fermerëve të shesin drejtpërdrejt te konsumatorët, duke siguruar kërkesë të qëndrueshme dhe kthime më të larta. Në të njëjtën kohë, ekziston një bazë e fortë fermerësh të vegjël të motivuar që janë të hapur ndaj inovacionit dhe të gatshëm të investojnë në përmirësimin e praktikave të tyre. Megjithatë, sektori vazhdon të përballlet me dobësi të konsiderueshme. Parcelat bujqësore mbeten të fragmentuara dhe të vogla, gjë që zvogëlon mundësitë për mekanizim dhe efikasitet. Infrastruktura pas korresponduar është veçanërisht e dobët, me lehtësira të kufizuara magazinimi, ftohjeje dhe transporti që çojnë në humbje të larta dhe cilësi të ulët. Shumë fermerë nuk kanë njohuri teknike të azhurnuara në metodat moderne të prodhimit, menaxhimit e dëmtuesve dhe ushqyerjes e të korrave, ndërsa organizimi i dobët dhe pjesëmarrja e ulët në kooperativa kufizojnë më tej fuqinë e tyre të negociatave kolektive. Përveç kësaj, standardet e cilësisë jokonsistente dhe mungesa e certifikimit zvogëlojnë konkurrueshmërinë, veçanërisht kur përpiqen të hyjnë në tregje me vlerë më të lartë.

Pavarësisht këtyre sfidave, sektori i perimeve ka disa mundësi premtuese. Kërkesa vendase për perime vendase dhe të freskëta vazhdon të rritet, duke u siguruar fermerëve një mundësi të besueshme për produktet e tyre. Potenciali për produkte me vlerë të shtuar, të tilla si perimet e parapaketuara, të përpunuara ose të konservuara, ofron mundësi për të rritur fitimprurësinë dhe për t'u zgjeruar në segmente të reja të tregut. Qasja në tregjet e BE-së dhe ato rajonale bëhet e mundur me miratimin e skemave të njohura të certifikimit të cilësisë, siç është GlobalG.A.P., ndërsa zhvillimi i strukturave bashkëpunuese mund të përmirësojë ndjeshëm qasjen në treg, furnizimin me inpute dhe ndarjen e shërbimeve. Për më tepër, miratimi i teknikave të prodhimit të zgjuara ndaj klimës dhe të qëndrueshme paraqet një mundësi për të ndërtuar qëndrueshmëri afatgjatë në sektor. Megjithatë, zinxhiri i vlerës së perimeve është gjithashtu i ekspozuar ndaj disa kërcënimeve. Varësia e madhe nga importet gjatë sezonit jashtë sezonit krijon konkurrencë të fortë dhe kontribuon në paqëndrueshmërinë e çmimeve,

ndërsa ndryshimi i klimës sjell rreziqe të reja, të tilla si thatësira, përmbytje dhe reshje të parregullta që prishin ciklet e prodhimit. Periudhat e mbifurnizimit në sezonin e pikut shpesh shkaktjnë rënie të ndjeshme të çmimeve, duke ndikuar drejtpërdrejt në të ardhurat e fermerëve. Mbështetja e kufizuar qeveritare dhe vonesat në pagesat e subvencioneve mbeten një problem i vazhdueshëm, ndërsa ndërmjetësit e tregut vazhdojnë të dominojnë kanalet tregtare, duke i lënë fermerët me pak fuqi negociuese.

Zinxhiri i vlerës së produkteve të qumështit në Kosovë është gjithashtu i rrënjësuar në tradita të gjata dhe mbart potencial të konsiderueshëm për zhvillim të mëtejshëm. Fermerët kanë njohuri të forta të bujqësisë së qumështit dhe përgatitjes artizanale të produkteve, gjë që kontribuon në autenticitetin dhe diversitetin e produkteve. Në rajone të caktuara, rrjetet lokale të mbledhjes së qumështit ofrojnë një infrastrukturë bazë për përpunim dhe shpërndarje, ndërsa sektori në tërësi ofron një portofol të larmishëm produktesh duke filluar nga qumështi dhe djathi te kosi dhe produktet e qumështit të fermentuara. Shumë fermerë të produkteve të qumështit mbeten të motivuar për të rritur prodhimin dhe cilësinë, gjë që shërben si një bazë e fortë për modernizimin në të gjithë sektorin. Megjithatë, dobësitë vazhdojnë në të gjithë zinxhirin e vlerës. Bujqësia e produkteve të qumështit karakterizohet nga madhësi të vogla të kopeve dhe produktivitet të ulët të qumështit për lopë, ndërsa higjiena e dobët e fermës dhe qasja e pamjaftueshme në shërbimet veterinarë vazhdojnë të dëmtojnë cilësinë. Infrastruktura e përpunimit në shumë fabrika qumështi është e vjetëruar dhe miratimi i kufizuar i teknologjive moderne pengon efikasitetin. Ashtu si në sektorin e perimeve, organizimi i dobët i fermerëve zvogëlon fuqinë negociuese dhe kufizon mundësitë e marketingut kolektiv. Pajtueshmëria me standardet e sigurisë dhe cilësisë ushqimore është shpesh e ulët, duke paraqitur pengesa për aksesin në tregjet me vlerë më të lartë dhe duke minuar besimin e konsumatorëve.

Mundësitë për sektorin e qumështit janë megjithatë të konsiderueshme. Kërkesa për produkte qumështi të prodhuara në vend dhe të markuara është në rritje, duke reflektuar interesin e konsumatorëve për produkte autentike dhe të freskëta. Fermerët dhe përpunuesit njësoj mund të përfitojnë nga shtimi i vlerës përmes djathit artizanal, kosit dhe mallrave të tjera të qumështit të paketuara. Certifikimi dhe miratimi i standardeve të tilla si organike ose PDO/PGI mund të lejojnë hyrjen në tregjet premium, si brenda ashtu edhe jashtë vendit.

Forcimi i kooperativave dhe organizatave të prodhuesve jo vetëm që do të përmirësonte pozicionimin në treg, por gjithashtu do të siguronte akses më të mirë në objektet e përpunimit dhe shërbimet e përbashkëta. Programet qeveritare dhe të donatorëve që mbështesin modernizimin e fermave, trajnimin dhe investimet në pajisje përfaqësojnë mundësi të mëtejshme për të rritur konkurrueshmërinë dhe për të përshtatur prodhimin me nevojat e tregut. Megjithatë, ashtu si në sektorin e perimeve, disa kërcënime sfidojnë stabilitetin e bujqësisë së qumështit. Produktet e qumështit të importuara, shpesh të subvencionuara, ushtrojnë presion të fortë konkurrues mbi prodhuesit vendas. Luhatshmëria e çmimeve dhe çmimet vazhdimisht të ulëta në portat e fermës dëmtojnë fitimprurësinë, ndërsa subvencionet bujqësore të vonuara ose të pamjaftueshme e ndërlikojnë planifikimin e fermave. Rreziqet e jashtme, veçanërisht ato të lidhura me ndryshimet klimatike dhe luhatjet e furnizimit me ushqim për kafshë, paraqesin sfida shtesë për qëndrueshmërinë e prodhimit të qumështit. Së fundmi, zbatimi i dobët i rregulloreve të sigurisë ushqimore zvogëlon besimin e konsumatorit dhe kufizon potencialin e produkteve lokale për të fituar një pjesë më të fortë të tregut.

Rekomandime: Perimet

Sektori i perimeve në Kosovë kërkon një kombinim të përmirësimeve strukturore, mbështetjes teknike dhe zhvillimit të tregut për të forcuar konkurrueshmërinë e tij. Një përparësi e parë është të trajtohet fragmentimi i parcelave bujqësore, i cili kufizon efikasitetin dhe mekanizimin. Farmerët duhet të inkurajohen të formojnë kooperativa dhe organizata prodhuesish, duke i mundësuar atyre të bashkojnë burimet, të investojnë së bashku në pajisje moderne dhe të fitojnë fuqi më të fortë negociuese në treg. Struktura të tilla kolektive do të lehtësonin gjithashtu akses më të mirë në financa, inpute, shërbime këshillimore dhe inovacion. Përmirësimi i infrastrukturës pas korrjes është po aq i rëndësishëm. Investimet në mjediset e magazinimit në frigorifer, klasifikimit, paketimit dhe transportit do të ndihmonin në uljen e humbjeve pas korrjes dhe zgjatjen e periudhës së tregtimit të perimeve, duke stabilizuar kështu çmimet dhe duke përmirësuar të ardhurat e fermerëve.

Ndërtimi i kapaciteteve duhet të theksohet përmes programeve të trajnimit të synuar mbi metodat moderne të kultivimit, menaxhimit dhe integruar të dëmtuesve dhe ushqyerjen e tokës dhe të kulturave. Këto duhet të plotësohen me mbështetje këshillimore për të ndihmuar fermerët të përmbushin kërkesat e certifikimit si GlobalG.A.P., gjë që do të hapte mundësi për

hyrje në tregjet rajonale dhe të BE-së. Gjithashtu, duhet të bëhen përpjekje për të forcuar standardet e cilësisë dhe për të siguruar qëndrueshmëri në prodhim, duke rritur besimin e konsumatorit në prodhimet vendase.

Zhvillimi i tregut duhet të përqendrohet në diversifikimin e produkteve dhe shtimin e vlerës. Iniciativat për të promovuar perimet e parapaketuara, mallrat e përpunuara si salcat dhe turshitë, ose produktet e konservuara mund t'i ndihmojnë fermerët të arrijnë çmime më të larta dhe të zvogëlojnë varësinë nga shitjet e freskëta në treg gjatë kulmit të korrijeve. Në të njëjtën kohë, fushatat e markës dhe promovimit që nxjerrin në pah freskinë, lokalitetin dhe traditën mund të rrisin ndërgjegjësimin dhe besnikërinë e konsumatorit, ndërsa lidhjet më të forta me supermarketet dhe shpërndarësit rajonalë do të zgjerorin aksesin në tregje të qëndrueshme.

Duke pasur parasysh rreziqet në rritje që lidhen me ndryshimet klimatike, masat për ndërtimin e qëndrueshmërisë janë thelbësore. Fermerët duhet të mbështeten në miratimin e praktikave të zgjuara ndaj klimës, të tilla si ujitja efikase, mbledhja e ujit dhe përdorimi i varieteteve rezistente ndaj thatësisë. Programet qeveritare dhe ndërhyrjet e donatorëve duhet të ofrojnë subvencione në kohë, mbështetje për zgjerimin e sektorit dhe skema financiare të besueshme për të siguruar qëndrueshmëri dhe për të zvogëluar varësinë nga importet gjatë sezoneve jashtë sezonit. Adresimi i dominimit të ndërmjetësve përmes sistemeve transparente të tregut dhe kanaleve të marketingut të drejtpërdrejtë do të ndihmonte më tej në balancimin e marrëdhënieve të tregut dhe përmirësimin e fitimeve të fermerëve.

Rekomandime: Produkte qumështi

Sektori i qumështit në Kosovë ka potencial të fortë për rritje, por kërkon modernizim të konsiderueshëm dhe forcim strukturor. Madhësitë e vogla të kopeve dhe nivelet e ulëta të produktivitetit mund të adresohen duke i inkurajuar fermerët të organizohen në kooperativa ose grupe që lehtësojnë investimet e përbashkëta në gjenetikë, prodhimin e ushqimit për kafshët dhe pajisjet bujqësore. Një bashkëpunim i tillë do të rriste gjithashtu fuqinë negociuese, duke e bërë më të lehtë negociimin e kushteve më të mira me përpunuesit dhe furnizuesit e inputeve. Përmirësimi i higjienës në fermë dhe zgjerimi i aksesit në shërbimet

veterinare duhet të jenë një fokus qendror, pasi kjo ndikon drejtpërdrejt si në produktivitet ashtu edhe në cilësinë e produktit. Në të njëjtën kohë, nevojiten investime për të modernizuar rrjetet e mbledhjes së qumështit dhe për të përmirësuar fabrikat e përpunimit, duke futur teknologji të reja që përmirësojnë efikasitetin dhe sigurojnë pajtueshmërinë me standardet e sigurisë ushqimore.

Programet e ndërtimit të kapaciteteve duhet t'u ofrojnë fermerëve njohuri teknike në mbarëshkrimin e kafshëve, praktikat e të ushqyerit dhe higjienën e qumështit. Ndërgjegjësimi dhe trajnimi mbi certifikimin e cilësisë, duke përfshirë prodhimin organik ose standardet e përcaktimit të mbrojtur si PDO/PGI, mund t'u mundësojnë prodhuesve të kenë akses në tregjet premium vendase dhe rajonale. Fermerët dhe përpunuesit duhet të mbështeten gjithashtu në diversifikimin e produkteve, me theks të veçantë në djathërat artizanale, kosin dhe produktet e tjera të qumështit me vlerë të lartë që u bëjnë thirrje preferencave të konsumatorëve për traditë dhe autenticitet. Strategjitë e markës dhe fushatat promovuese mund të përmirësojnë më tej imazhin e produkteve lokale të qumështit, duke krijuar një identitet më të fortë që i dallon ato nga importet.

Mbështetja politike dhe institucionale janë kritike për kapërcimin e kërcënimeve të jashtme. Fermerët kanë nevojë për subvencione në kohë dhe të parashikueshme për të stabilizuar planifikimin e fermave dhe për të inkurajuar investimet. Masat për të rregulluar importet dhe për të siguruar konkurrencë të drejtë janë thelbësore, veçanërisht duke pasur parasysh praninë e madhe të produkteve të huaja të subvencionuara në treg. Forcimi i zbatimit të sigurisë ushqimore është një hap tjetër kyç, pasi do të ndërtonte besimin e konsumatorit në produktet vendase dhe do të zgjeronte potencialin e tyre të tregut.

Për të adresuar rreziqet e paraqitura nga ndryshimet klimatike dhe disponueshmëria luhatëse e ushqimit për kafshët, fermerët duhet të inkurajohen të miratojnë praktika rezistente ndaj klimës, duke përfshirë prodhimin e përmirësuar të ushqimit për kafshët, ruajtjen e ushqimit për kafshët dhe teknikat efikase të menaxhimit të fermave. Programet qeveritare dhe të donatorëve mund të luajnë një rol jetësor në ofrimin e mbështetjes financiare, trajnimit dhe lidhjeve kërkimore për të siguruar që inovacioni të arrijë nivelin e fermës. Duke përafruar përpjekjet e fermerëve, përpunuesve, politikëbërësve dhe aktorëve të zhvillimit, zinxhiri i vlerës së qumështit mund të evoluojë në një sektor më produktiv, elastik dhe konkurrues që siguron jetesë më të mirë për familjet rurale dhe u ofron konsumatorëve produkte të sigurta dhe me cilësi të lartë.

VI. Referencat

- Organizata e Ushqimit dhe Bujqësisë (FAO). (2022–2024). Analizat e Sektorit Bujqësor dhe Raportet e Zinxhirit të Vlerave për Ballkanin Perëndimor.
- Banka Botërore. (2020–2023). Bujqësia dhe Zhvillimi Rural në Ballkanin Perëndimor; Sistemet Ushqimore dhe Raportet e Konkurrueshmërisë.
- Komisioni Evropian. (2023). Raporti i Zgjerimit të BE-së për Kosovën dhe Zhvillimi i Bujqësisë dhe Rural Raportet e Progresit.
- Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR). (2022–2025). Raporti i Gjellbër (Vjetor) Raporti Bujqësor; Programi i Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural (ARDP).
- Agjencia e Statistikave të Kosovës. (2023–2024). Statistikat Bujqësore; Anketat e Strukturës së Familjeve dhe Fermave.
- USAID. (2019–2024). Projekte për Rritjen e Agrobiznesit dhe Zhvillimin Rural – Vlerësime dhe Vlera Analizat e Zinxhirit.
- GIZ. (2020–2024). Raportet e Zhvillimit Rural dhe Bujqësisë së Qëndrueshme në Ballkanin Perëndimor.
- SWG RRD. (2021–2023). Dokumente dhe analiza të strategjisë rajonale të zhvillimit rural.
- OECD. (2022). Konkurrueshmëria në Evropën Juglindore: Gjetjet e Sektorit të Bujqësisë.
- Fondi Ndërkombëtar për Zhvillimin Bujqësor. (2021–2024). Varfëria Rurale dhe Bujqësia e Farmerëve të Vegjël Raportet.

<i>Me këtë vërtetohet tërësia dhe saktësia e këtij përkthimi me dokumentin burimor në gjuhën angleze..</i>	
Viktor Zeneli <i>Përkthyes dhe interpret i certifikuar nga Këshilli Gjyqësor i Kosovës</i> <i>Prishtinë, 22.07.2026</i>	LinguisticPro – Zyre për përkthime profesionale Adresa: Bulevardi Dëshmoret e Kombit / Blloku i Ri / Hyrja 6 / Nr. 27 10000 Prishtinë, Kosovë 00383 (0) 45 488 478